

Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples
Faculty of Oriental Studies
University of Warsaw

Varşova Üniversitesi
Şarkiyat Fakültesi
Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü

Discussions on Turkology

Questions and Developments of Modern Turkology Studies

Türkoloji Tartışmaları
Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji

EDITORS/EDİTÖRLER

Öztürk Emiroğlu
Marzena Godzińska
Filip Majkowski

Warsaw 2014

Preliminary Assessments of the Studies of Humour and Satire Made in Turkish Turkology / Türkiye Türkolojisinde Yapılan Mizah-Hiciv Çalışmaları Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Humour and satire literature has not so far been a field of main studies of Turkology. We find the existence of humour and satire in classical Turkish literature described in an orderly manner in *History of Turkish Literature* by Ağâh Sırrı Levend. Sufficient importance has not been attached to humour and satire literature in other literature histories. *Temmuzda Kar Satmak* (2007) written by Tunca Korkantamer is a remarkable book in terms of revealing the humour and satire richness in the classical Turkish literature. In the academic theses there are few studies going outside the publication of the text. Censoring of the texts is another subject of discussion. There exist more studies on folk humour. The enriching and diversifying inclusion of humour in literature following the Tanzimat period did not gain much place in Turkish studies. The fact that the laughable has not been accepted as aesthetic and there have been obscene discourses and parts in the works of humour and satire literature has prevented the preparation of the list of humour and satire works in Turkish literature. This presentation aims at examining and evaluating the studies of humour and satire in terms of method and contents. In this paper a general approach of Turkish Turkology towards humour and satire will be discussed. Censorship in publications of texts, classification and terminology problems of the types of humour and reasons for the general indifference to Turkish humour after Tanzimat will be emphasized.

Key words: humour, satire, literature

Türkiye’de üniversite çevresinde yapılan mizah-hiciv çalışmalarını değerlendirmeyi amaçlayan bu bildiri de ağırlıklı olarak konuyla ilgili lisansüstü tezler tartışılmıştır. Böylece Türkoloji dünyasının gülme sorunsalıyla ne ölçüde ve nasıl ilgili olduğunun anlaşılabilceği düşünülmüştür. Yapılan araştırmalar, Türkiye Türkolojisinin mizah, hiciv ve benzer kavramlar etrafında yaptığı çalışmaların boyutlarını ortaya koymuştur. Konuyla ilgili tezler üzerinde yapılan nitelik analizi de gülmeyi ne kadar ciddiye aldığımız sorununu tartışmayı mümkün kılmıştır.

Yakın zamana kadar gülmenin estetiği ile ilgilenmenin akademik camiada popüler olmadığı biliniyordu. Bildiri hazırlık sürecinde yine de Türkiye Türkolojisinin “genç” mensuplarının, özellikle bu konudaki kuramsal sıkıntıları bir ölçüde bertaraf eden çevirilerin, yayınların yardımıyla Türk mizahı üzerine nicelik ve nitelik açısından tatminkâr çalışmalar yaptıkları öngörülmüştü.

Konuyla ilgilenen araştırmacıların da tespit ettiği üzere, Türklerin köklü ve zengin bir mizah kültürü vardır. Nasrettin Hoca gibi sınırları bu coğrafyayı aşmış bir mizah tipinin varlığı bile Türk halk mizah geleneğinin zenginliğini anlamak için yeterlidir. Nasrettin Hoca dışında İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi fıkra tipleri ortaya çıkmış; merkezî dinsel kabullerin bir ölçüde dışında varlığını sürdüren heterodoksi çerçevesinde oluşan Bektaşî fıkraları, belli bir yöre insanının mizah gücünü ortaya çıkaran laz fıkraları ve diğer mahalli fıkra tipleri Türk halkının mizah gücünü göstermektedir. Halk mizahını fıkra tipleriyle veya fıkra külliyatıyla sınırlamak elbette doğru değildir. Halk mizahı, sözlü edebiyatın her türünde, masallarda, atasözlerinde, bilmeceelerde; halk tiyatrosunda, karagözde; meddah anlatılarında önemli bir çeşitlenme göstermiştir.

Klasik Türk edebiyatının mizah ve hiciv varlığı konusunda ise edebiyat tarihlerinde ve genel kaynaklarda yapılan değerlendirmelerin dışında büyük bir belirsizlik hüküm sürmekte idi. Tanzimat’a kadarki Türk mizah ve hiciv edebiyatının çeşitliliği, nitelik ve nicelik özellikleri hakkında ilk ciddi toparlamayı Agâh Sırrı Levend (Levend, 1988: 148–157) yapmıştır. Tunca Kortantamer’in yayınları ise eski Türk edebiyatının ne kadar zengin bir mizah külliyatına sahip olduğunu göstermiştir. (Kortantamer, 2007: 3–62)

Tanzimat sonrasında değişen mizah anlayışını, dönem dönem isim-eser ekseninde ele alan edebiyat tarihlerindeki yaklaşımlar dışında, 1980 öncesinde akademik camianın Tanzimat sonrası Türk mizahı hakkında bütüncül bir incelemesi yoktur. Oysa Tanzimat’tan sonra mizahla ilgili süreli yayınların ortaya çıkması, yeni anlayışlar ve yeni türler çerçevesinde büyük bir gelişme gösteren ve zenginleşen mizah üretimi dikkat çekicidir.

1980 öncesinde Türk mizah ve hicvi konusunda yayın yapan Türkologların içinde Fuat Köprülü, Pertev Naili Boratav, Orhan Şaik Gökyay, Agâh Sırrı Levend, İlhan Başgöz, Mehmet Çavuşoğlu, Metin And gibi isimler sayılabilir.

Bu çalışmanın konusunu doğrudan eski kuşak Türkologların Türk mizah ve hiciv edebiyatı konusundaki yayınlarını tartışmak oluşturmuyor; ancak eski mizah ve hiciv edebiyatı hakkında ortaya konan bazı görüşler, daha sonraki kuşakların eğilimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Buna bağlı olarak bir geçmiş tasarımı ekseninde edebiyata yaklaşan bilim insanları da, özellikle müstehcen dil kullanımı nedeniyle eski mizah ve hiciv eserlerini görmezden gelmeyi, daha da önemlisi aşağılayıcı bir dille nitelemeyi tercih etmişlerdir.

Bu bağlamda örneğin M. Fuad Köprülü, Nef'î'nin şair olarak önemini teslim etmekle birlikte hicivlerini adi küfürlerle dolu, müptezel ve “iğrenç” bulur: *“Hicviyelerine gelince, âhenk ve ihtişamı ile büyük şairin eseri olduğunu derhal hatırlatan bazı parçalar istisna edilecek olursa, çoğunluğu müptezel, çirkin, anlamsız ve çok kez adi küfürlerle dolu kaba ve iğrenç manzumeler teşkil eder. O kadar ki insan, Nef'î gibi büyük bir şairin bu kadar müptezel ve ilkel şeyler yazabileceğine inanmak istemez.”* (Köprülü, 1941: 395)

Agâh Sırrı Levend, müstehcen sözcükler, ağır hakaretler içeren hiciv manzumelerini kaleme alan kişilerin mevki sahibi kişiler olmasını şaşırtıcı bulur: *“Hepsi de din adamı kılığını taşıyan ve ağırbaşlı olması gereken bu sarıklı, cübbeli, bıyıklı sakallı, evli barklı, çoğu yüksek aşamalara ulaşmış kişilerin, bugün bir tulumbacının bile çekinmeden söyleyemeyeceği bu ‘müstehcen’ sözleri, nasıl olup da kalemlerinin ucuna getirebildiklerine şaşmamak elde değildir.”* (Levend, 1988: 151) Levend, bu “müstehcen”, “kaba” sözcüklerle kurulan, aşağılayıcı, hedef alınan kişinin namusuna, ailesine dil uzatmaktan çekinmeyen hiciv manzumelerinin Osmanlı şairler muhitinde serbestçe kullanımında olmasının sebebini toplum hayatının kısırlığında, kadının toplum içinde yerinin olmamasında bulur.

Buna benzer görüşleri, Nef'î'den söz eden Karahan'da (Karahan, 1972: 10) ve İpekten'de de (İpekten, 2004: 81) buluruz.

Bilindiği üzere Türkiye'de YÖK 1981'de kurulmuş; üniversite sayısı artmış ve Türkoloji eğitimi veren bölümlerin sayısı da YÖK sistemi içinde çoğalmıştır. Buna bağlı olarak Türkoloji çalışmalarını yürüten akademisyenlerin sayısında da belirgin bir artış olmuştur. Türkiye üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri, 1981'den sonra bir merkezde toplanmaya başlamıştır. Bugün Türkiye üniversitelerinde yapılan lisansüstü tez kayıtlarına ve bazı tez metinlerine YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşmak mümkündür.

Türkiye'de yapılan mizah ve hiciv çalışmalarının künyelerine ve metinlerine ulaşmak için YÖK'ün www.yok.gov.tr internet adresindeki ULUSAL TEZ MERKEZİ linkinde (<http://tez2.yok.gov.tr>) bulunan arama motorunda tarama yapılmış ve Türkiye üniversitelerinde 1983'ten sonra yapılan ve kayda giren “Türk Dili ve Edebiyatı” konulu yüksek lisans ve doktora tez künyeleri ayrı ayrı incelenmiştir. Bunun dışında <http://turkoloji.cu.edu.tr> adresinde bulunan Türkoloji tezleri linki de aynı şekilde gözden geçirilmiştir. Ayrıca söz konusu tarama motorunda “mizah” ve “hiciv” sözcükleri de taratılmıştır. Ulusal Tez Merkezi'nde metne ulaşma izni bulunan konuyla ilgili tezlerin tamamı incelenmiştir. Tarama ve inceleme aşamalarının sonucunda Türkiye üniversitelerinde yapılmış mizah ve/veya hiciv konulu tezlerle ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1983–2012 yılları arasında Türkiye üniversitelerinde “Türk Dili ve Edebiyatı” konulu 1394 doktora tezi yapılmıştır. Bunlardan sadece 19’u doğrudan mizah-hiciv alanıyla ilgili sayılabilir.

Türkiye üniversitelerinde yapılan mizah-hiciv konulu doktora tezlerini çeşitli açılardan şöyle yorumlamak mümkündür: Türkiye’de mizah-hiciv konulu ilk doktora tezi 1990 yılında yapılmıştır. 2012’ye kadar sadece 19 doktora tezinin olması, Türkoloji dünyasının mizah veya hiciv edebiyatını bir uzmanlaşma alanı olarak görmediklerini göstermektedir.

Söz konusu doktora tezlerinin çoğunluğu (yedi tez) Türk halk edebiyatı alanında yapılmıştır. Halk edebiyatı tezlerinin dördünün, kendisinin de halk mizahı, özellikle fıkra tipleri üzerinde çalışmaları bulunan Prof. Dr. Fikret Türkmen’in danışmanlığında tamamlandığı görülmektedir. Halk edebiyatı çalışmalarının daha çok fıkra türü üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

Eski Türk edebiyatı alanında ise konumuzla ilgili beş doktora tezi yapılmıştır. Bunların çoğu metin yayınıdır. Eski Türk edebiyatı alanındaki doktora tezlerinden biri, hiciv türünün klasik edebiyattaki özelliklerini bütün yönleriyle ele almıştır. Metin yayını özelliği taşıyan çalışmalarda da metin yayınının kuralları ile hareket edilmiştir; mizah kuramlarının yöntemleriyle değil. Osmanlı dönemi Türk mizahını bütüncül bir anlayışla ele alan doktora tezi ise yapılmamıştır.

Tanzimat sonrası Türk mizah ve hiciv edebiyatı hakkındaki doktora tezlerinin sayısı ikidir. Yeni Türk edebiyatı sahasında yapılan doktora tezlerinin ikisi de hiciv temalı çalışmalardır. Tanzimat sonrasında zenginleşen ve çeşitlenen mizah edebiyatı hakkında bir tek doktora tezi olmaması düşündürücüdür.

Söz konusu dönem içinde Türk dili alanında konuyla ilgili sadece iki doktora tezi bulunmaktadır; bunların ikisi de metne dayalı inceleme ve sözlük çalışmalarıdır. Türk dilinin tarihsel gelişimini inceleyen Türkologların doktora düzeyinde mizah diliyle hemen hemen hiç ilgilenmemesi ilginçtir.

Elbette akademik tez üretimi dışında yapılan yayınlarda hem mizah edebiyatı hem de mizah diliyle ilgili yayınlar vardır; ancak bunlar, akademik uzmanlaşma sürecinin en önemli aşamasında genç Türkologların veya onlara tez danışmanlığı yapan bilim insanlarının Türk mizah veya hiciv edebiyatını çalışma alanı olarak tercih etmedikleri gerçeğini değiştirmemektedir.

Yüksek lisans tezlerinin durumu da aşağı yukarı böyledir. Türkiye üniversitelerinde 1983–2012 yılları arasındaki kayıtlara göre Türk dili ve edebiyatı konulu 5366 yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bunlardan mizah veya hicivle ilgili olanların sayısı yaklaşık olarak 85’tir. Yüksek lisans tezlerinde de doktora tezlerindeki orana yakın bir sonuçla karşılaşılacaktır. Türk dili ve edebiyatı konulu bütün lisansüstü tezler içinde mizah-hiciv konulu olanların oranı %2 bile değildir. Bununla birlikte özellikle Tanzimat

sonrası Türk mizahıyla ilgili yüksek lisans çalışmalarının son on yılda oransal olarak önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Tanzimat sonrası mizah edebiyatı hakkında 38 yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu tezlerin büyük kısmının mizah dergisi monografisi olduğu görülmektedir. Bu dönemde halk mizahı konusunda 14 yüksek lisans tezi yapılmıştır. Klasik dönem mizah ve hicvi ile ilgili yüksek lisans çalışmaları yok denecek kadar azdır. Kendisi de mizah dili üzerine araştırmalar yapan Ünsal Özünlü'nün danışmanlığında yapılan İngilizce bir tez ile değişik mizah metinlerindeki mizah dilini inceleyen bir yüksek lisans tezi, mizah söyleminin, dilinin kendine özgü özelliklerinin ortaya çıkarılması bağlamında önemlidir; ancak elbette bunlar yeterli sayılamaz.

Sayısal analizi bir kenara bırakırsak, Türkiye Türkolojisinde yapılan mizah-hiciv çalışmalarının, gülme eylemi ve gülmenin estetik bağlamda üretilmesiyle ilgili kuramsal ve buna bağlı olarak yöntemsel sorunları üzerinde fazla düşünülmeden üretildiğini ilk gözlem olarak söylemek mümkündür. İnceleme olanağı bulduğum tezlerde mizah kuramları üzerinde hiç durulmadığı söylenemez; ancak genel olarak belli bir mizah kuramından yola çıkılarak inceleme nesnesi üzerinde tez üretme konusunda Türkoloji dünyasının ciddi sıkıntı içinde olduğu söylenebilir. Çünkü 1980'li yıllarda gülme ve mizah kuramı ile ilgili Türkçe yayınların sayısı, neredeyse bir elin parmakları kadardır. Mizah çalışmalarının azlığının sebeplerinden biri bu kuramsal zafiyet olabilir.

Akademiden olmamakla birlikte ömrünü mizah kültürü araştırmalarına adanmış Turgut Çeviker'in yayımladığı mizah kültürü dergisi *Gül-Diken*'de yer alan telif/ çeviri ufuk açıcı makaleler; yine Çeviker'in 1990'lı yıllarda çevirtip yayınladığı mizah kuramıyla ilgili İris Yayınlarının "Mizah Kültürü" serisi, Ayrıntı ve Metis gibi yayınevlerinde yayınlanan mizah ve gülme kuramlarıyla ilgili önemli çeviriler, mizah kuramları konusunda genç Türkologlara belli bir altyapı kazandırmış olmalıdır. Nitekim *Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması* (2002) başlıklı yüksek lisans çalışmasında Esengül Eşiğül, mizah kuramları hakkındaki bilgileri büyük ölçüde İris Yayınlarından çıkan Morreall'in (1997) ve Koestler'in (1997) kitaplarından derlemiştir. 2000'li yıllarda Türkoloji bölümlerinde yapılan konumuzla ilgili tezlerde, kuramsal bilgiler aşağı yukarı aynı temeller üzerine oturtulmuştur. Çoğunlukla, Morreall'a atıfla dört temel gülme kuramından söz edilmektedir. Ancak işin daha ilginç yanı şudur ki, gülme kuramlarından büyük bir ciddiyetle söz eden tezlerin büyük çoğunluğunda bu kuramlardan herhangi birinin yöntem olarak seçilip kullanıldığına dair bir belirtiye rastlanmamaktadır. Bütün bunlara rağmen, yine de halkbilim veya Türk halk edebiyatı alanlarında yapılan lisansüstü tezlerde kuramsal sorunun belli ölçüde ciddiye alındığını söylemek mümkündür. Ayrıca Türkoloji dışındaki disiplinlerde yapılan tez çalışmalarında kuramın daha fazla önemsendiğini söyleyebilirim.

Türk halk mizahı hakkındaki lisansüstü tezler, büyük ölçüde fikra türüyle sınırlı kalmıştır. Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Fikret Türkmen, Dursun Yıldırım gibi Türkologların Nasreddin Hoca, Bektaşî fıkraları hakkındaki yayınları dolayısıyla fikra, bir bakıma, sınırları ve nasıl bir yöntem izleneceği az çok belli bir tür olarak görülmüş olabilir. Halk mizahının diğer türleri, taşlamalar, bölgesel mizah tipleri üzerindeki çalışmalar da azdır. Halk mizahının güncel görünümüyle ilgili Nebi Özdemir'in danışmanlığında yapılan üç yüksek lisans tezi, bu alanda belli bir formata bağlı kalınmadığında nasıl dikkate değer tezler üretilebileceğini göstermektedir. Levent Çelik'in *1960–1980 Arası Türkiye'de Yayınlanmış Hiciv Plaklarının Tematik Açısından İncelenmesi* (2003), Ezgi Metin'in *Kent Kültürünün Geleneği Yansıtan Mizahi Eleştirisi: Devekuşu Kabare* (2008) ve Köksal Genç'in *Sanal Ortamda Türk Mizahı* (2010) başlıklı tezleri, halk mizahı çalışmalarının ne tür yeni sorunsallarla uğraşabileceğinin güzel örnekleridir.

Türkiye'de “Eski Türk Edebiyatı” uzmanlık alanı olarak adlandırılan divan edebiyatı dönemi Türk mizah ve hicvi üzerine yapılan tezler, biri dışında, genelde metin yayını olarak nitelendirilebilecek çalışmalardır. Hikmet Feridun Güven'in yaptığı *Klasik Türk Şiirinde Hiciv* (1997) başlıklı doktora tezi, hicvin, klasik Türk şiirindeki görünümünü ortaya çıkarma iddiasının bir yansıması gibi görünmektedir. Tezden yararlanma izni bulunmadığı için, maalesef ismiyle dikkat çeken çalışmayı inceleyemedim. Diğer tezler ise, daha çok metin neşri olarak nitelendirilebilir. Divan edebiyatında mizah ve hicvin alanın uzmanı bilim insanlarınca yeterince incelenmediği söylenebilir. Tunca Kortantamer, *Türkler Ansiklopedisi* için yazdığı, daha sonra *Temmuzda Kar Sarmak* (2007) kitabına alınan yazısında, başlangıçtan Tanzimat'a kadar mizah adına ortaya konmuş eserlerin, hatta divanlardaki mizahî şiirlerin peşine düşmüş ve klasik Türk edebiyatında mizahın ne kadar zengin olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak özellikle eski hiciv edebiyatında kullanılan dil, bu alandaki metin yayınlarının önündeki en önemli açmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Alanın otoritelerinin bu dili “iğrenç” ve “kaba” bulması, “müstehcen” göndermelerle dolu hiciv eserlerine tereddütle yaklaşılmasına yol açmıştır. Eski hiciv ve mizah eserleri üzerinde akademik çalışma yapan bilim insanları, bu dili yeni harflere çevirirken anlamı herkes tarafından bilinen “müstehcen” sözcükleri noktalarla geçmekte; hatta kimi zaman dize, beyit, şiir boyutunda atlamalar yapmaktadırlar.

Tanzimat sonrası Türk mizah ve hiciv edebiyatı çalışmaları, diğer alanlara göre nispeten daha fazladır; hatta özellikle konuyla ilgili yüksek lisans tezlerinin büyük çoğunluğunun yeni Türk edebiyatı bilim dalında yapıldığı söylenebilir. Tanzimat'tan sonra değişen mizah ve hiciv anlayışını ortaya koymaya çalışan bazı çalışmalar bulunmakla birlikte; görüldüğü kadarıyla daha çok dergi monografisi olarak nitelendirilebilecek tezler dikkat çek-

mektedir. Mizah süreli yayınlarının incelenmesi, açıklamalı dizinlerinin ortaya çıkarılması, hatta çoğu zaman seçilmiş metinlere yer verilmesi yararlıdır; ancak bu tür tezlerde genellikle, mizah okuması yapılamamıştır. Daha çok herhangi bir süreli yayın incelemesinde kullanılan formata uyulmuştur. Bununla birlikte bu tür tezler, mizah dergilerinin genel mizah eğilimleri, gülünçleştirdikleri sorunlar, mizah anlayışları üzerinde çalışmak veya bir dönemin genel mizah profilini ortaya çıkarmak isteyen araştırmacılar için çok değerlidir. Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet sonrasında *Diyofen*, *Cem*, *Kalem*, *Aydede*, *Eşref*, *Hande*, *Diken*, *Karagöz*, *Güleryüz* gibi, Cumhuriyet sonrasında *Akbaba*, *Amcabey*, *Tef* gibi mizah dergilerinin monografilerinin yapılmış olması mizah tarihi bakımından yararlı sonuçlar doğuracaktır.

Dergi monografileri dışında mizah dergilerinin güncel siyasete muhalefetlerini inceleyen tezler dikkat çekmektedir. Tarih, gazetecilik gibi bölümlerde de yapılabilen bu tür çalışmalar, içerik analizine dayanmaktadır. Doğrudan mizahın estetikle ilişkisine dokunmayan söz konusu tezler, mizah süreli yayınlarının siyasal iktidara muhalefet misyonunu üstlenmiş olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İsmail Gündoğdu'nun bir tarih yüksek lisans tezi olarak yaptığı *Sultan Abdülaziz Döneminde Mizah Basını Yoluyla Muhalefet* (1998), Levent Cantek'in sonradan kitap olarak da yayınlanan gazetecilik yüksek lisans tezi *Bir Alt Kültür Olarak Mizah Medyası; Markopaşa Örneği* (1999), Hamdi Özdiş'in (tarih) yüksek lisans tezi *Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal Siyasal Eleştiri* (2004), Özgür Umut Hoşafçı'nın (gazetecilik) yüksek lisans tezi *Toplumsal Muhalefet ve Mizah Dergileri: Lemn Dergisi* (2007) gibi çalışmalar, işin estetik yönüyle ilgili değildirlir; mizah dergileri yoluyla yansıyan siyasal ve toplumsal eleştiriye analiz etmekle yetinmektedirler.

Mizah dergilerinde “başka” şeyler, yani temalar arayan tezler içinde Kazım Yetiş'in yaptırdığı yüksek lisans tezleri de dikkat çekmektedir. *1869–1876 Yılları Arasında Yayınlanan Mizah Dergilerinde İstanbul Hayatı* (1994) ve *1869-1876 Yılları Arasında Yayınlanan Mizah Gazetelerinde Tiyatro* (1994) başlıklı tezler de birer içerik analizi çalışmasıdır.

Mizah dergileri dışında, mizah yazarları veya eserlerinde bir şekilde mizahi bir yön bulunan yazarlar üzerine çalışmalar da yapılmıştır. Mustafa Apaydın'ın doktora tezi *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa* (1993), Şerife Çağın'ın doktora tezi *Eşref'in Şiiri ve Türk Hiciv Edebiyatındaki Yeri* (2004), Fatih Yalçın'ın doktora tezi *Tahsin Yücel'in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni* (2010), Dalya Altuğ'un *Turgut Özakman Tiyatrosunda Mizah ve Eleştirel Yaklaşım* (1989), Semih Zeka'nın *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Roman ve Hikâyelerinde Mizah* (2004), Arzu Karadikme'nin *İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni* (2005), Kanat Rysbay'ın *Refik Halit Karay'ın Eserlerinde Hiciv ve Mizah* (2007), Sultan Sarı'nın

Neyzen Teyfik Kolaylı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme (2010) gibi çalışmalar, Türk mizahına yön veren, katkıda bulunan önemli yazarların ve şairlerin tümünün değilse de bir kısmının incelendiğini göstermektedir.

Türk mizahının en başarılı ve bir o kadar da sıra dışı örneklerinden biri olan Direktör Âli Bey'in mizahi anlamlar sözlüğü *Lehçetü'l-Hakayık* üzerine Tuğba Yıldırım'ın yaptığı *Lehçetü'l Hakayık'ta Mizah Söylemi* (2006) başlıklı tez, Türkiye'de fazlaca önemsenmeyen söylem analizi yapması ve çağdaş söylem inceleme yöntemlerini kullanması dolayısıyla dikkat çekmektedir. Gülşah Akbulut'un *Çağdaş Türk Şiirinde Gülmece* (2010) başlıklı yüksek lisans tezi de bazı mizahi şiirleri doğru yorumlayamasa da çağdaş şiirde mizah kullanımıyla ilgili üzerinde durulmaya değer tespitler yapmıştır.

Türkiye Türkolojisinde mizah eserlerinin dili üzerine yapılan tez çalışmalarının azlığı düşündürücüdür. 1983'ten bu yana, Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde doğrudan mizah dilinin ayırıcı özelliklerini inceleyen Mevhibe Coşar'ın danışmanlığında tamamlanan Çiğdem Usta'nın yaptığı *Karagöz Metinlerinden Günümüz Gülmece Metinlerine Gülmece Dili* (2004) başlıklı yüksek lisans tezi dışında dikkate değer bir çalışma yapılmamıştır. Çiğdem Usta'nın *Mizah Dilinin Gizemi* (2009) adlı kitabına temel teşkil eden tez, mizah eserlerindeki dil kullanımını sistematik bir biçimde incelemektedir. Usta'nın tezi dışında dilbilim bölümlerinde yapılan Sündüs Kınay'ın *The Language of Humor in Turkish Verbal* (1993) ve Mehmet Çolak'ın yaptığı *Humour in Turkish: A study on the Basic Linguistic Features of Humour Language* (2006) başlıklı yüksek lisans tezleri de Türk mizah dilini dilbilimsel yöntemleri kullanarak incelemiştir. Bu tezler dışında yapılan birkaç yüksek lisans tezinde ise klasik inceleme-metin-sözlük formatına bağlı; mizah diline özel bir içeriğe sahip olmayan bir yaklaşım söz konusu olmuştur.

Görüldüğü gibi, Türkiye Türkolojisinde öncelikle nicelik bakımından mizah-hiciv çalışmalarına ilgi gösterilmediği söylenebilir. Gülnaç olanın estetiğin ana kollarından biri olduğu Aristo'dan beri bilinmektedir. Türkoloji, edebiyatın sadece lirik kısmıyla ilgilenmek durumunda değildir; ancak eski mizah edebiyatının dil ve edebilik yönü üzerindeki bazı önyargılar, eski mizah veya hiciv eserleri hakkında çalışma yapma isteğini engellemiş olmalıdır. Eski Türk edebiyatı sahasında neredeyse yayınlanmamış, üzerinde çalışılmamış divan, mesnevi kalmadığı halde divan edebiyatının mizah ve hiciv dökümü tam olarak çıkarılmadığı gibi, üzerinde akademik çalışma yapılan mizah ve hiciv eserlerinin sayısı yok denecek kadar azdır. Böyle olunca da Türkiye'de gülmenin tarihine, niteliklerine dair bildiklerimiz hep eksik kalmaya mahkûmdur.

Tanzimat öncesi Türk mizah ve hiciv edebiyatını değerlendirirken farklı bir paradigma kullanmak lazım geldiğini, geçmişti bugünkü değer yargılarımızla okumanın bazı önemli sorunlar doğurabileceğini düşünmeliyiz.

Tanzimat'tan sonra Batı'dan aldığımız burjuva ahlakını yansıtan yeni paradigmanın içselleştirilmesi sonucunda yeni bir kültürel kodlama sürecine girilmiştir. Divan şiirinin Namık Kemal tarafından gülünçleştirilmesi bu değişimin göstergelerinden biridir. Aynı Namık Kemal'in Karagöz gibi geleksel Türk tiyatrosunu ahlaksızlıkla itham eden görüşleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Divan edebiyatını bugün yeniden kültürel mirasın bir parçası olarak nitelene çabaları, bu edebiyatın mizah ve hiciv külliyyatını yeni bir anlayışla okumak mümkün olmazsa eksik kalacaktır. Burjuva ahlakının değer yargılarıyla eski mizah ve hiciv eserleri müstehcen, kaba, ahlaksız bulunmaktadır. Osmanlı padişahına veya devletin ileri gelenlerine sunulan ve kabul edilen bu tür eserlerin o dönemde bugünkü sıfatlarla nitelendirilmediğini düşünmek gerekir.

Mizah-hiciv çalışmalarının genelde kuramsal temele oturtulmaması, en önemli sorunlardan biri gibi görünmektedir. Farklı kuramların yöntemleriyle Türk mizahının incelenmesi, tıpkı roman, öykü, şiir incelemelerinde olduğu gibi, değişik bulguların ortaya çıkarılmasına yol açabilecektir. Bu bağlamda örneğin Bahtin'in Rabelais'nin romanlarında kurduğu grotesk dünyayı incelediği ve karnaval kuramını geliştirdiği *Rabelais ve Dünyası* (2005), Türkiye Türkolojisi için de ufuk açıcı olabilir. Böylece belki eski mizah-hiciv eserlerindeki grotesk görünümün sebepleri üzerinde düşünce üretmeye başlayabiliriz.

Mizah süreli yayınlarının monografilerinin özellikle yüksek lisans tezleri yoluyla tamamlanması, ileride yapılacak mizah çalışmalarının işini kolaylaştırıcaktır. Ancak bu çalışmaların büyük kısmının yayına dönüşmemesi, mizah kültürüyle ilgilenenlerin söz konusu çalışmalardan yararlanmalarını belli ölçüde engellemektedir. Mizah dergilerinde toplumsal muhalefetin bir yansımaları bulan çalışmalar, birer içerik analizi çalışması olarak elbette yararlıdır; ancak bu tür tezlerde derginin mizah anlayışının, söylem ve tür çeşitliliğinin tartışılmaması; çağının mizah dergiciliği içindeki yeri üzerinde düşünce üretilmemesi, mizah süreli yayınları hakkında daha yapılacak çok iş olduğunu göstermektedir. Bunun dışında Türk mizah ve hiciv edebiyatının önemli temsilcilerinin, önemli eserlerin yüksek lisans veya doktora tezlerine konu olması lazımdır.

Çağdaş Türk edebiyatında mizah ve alttürleri edebi üretimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Postmodern edebiyat, modernizmle hesaplaşmak adına, eski metinleri, sıklıkla gülünç dönüşüme tabi tutmaktadır. Mizahın bu kullanım biçimi, yeni bir yol sayılamasa da, bunun yeniden, farklı bir anlayış çerçevesinde ele alınması, mizah çalışmalarını zenginleştirebilir.

Halk mizahı üzerindeki tez çalışmalarının büyük ölçüde fıkra üzerinde yoğunlaşması eleştirilebilir. Halk gülmesinin tek bir türle sınırlanamayacak kadar zengin bir geleneğinin olduğu düşünülürken fıkra dışındaki mizah

üretimlerinin de ele alınması zorunludur. Ayrıca sözlü mizah kültürünün günümüzde ne gibi değişimler geçirdiği de tartışılmalıdır.

Sanal dünyada olup bitenler (bir çalışma dışında) henüz yeterince Türkoloji dünyasının ilgisini çekmiş sayılamaz. Gülme alışkanlıklarımızda, mizah anlayışımızda ne gibi değişikliklerin ortaya çıktığı, sanal ortamda üretilen mizahî tasnifin mümkün olup olmadığı Türkoloji dünyasının ilgi alanına girmelidir.

Sonuç olarak Türkiye Türkolojisi, mizah ve hiciv edebiyatını bilimsel tez çalışmalarının ana kollarından biri olarak kabul etmediği sürece Türk dili ve Türk edebiyatı hakkında ortaya konan görüşler bir yönüyle hep eksik kalacaktır. “Gülmeyi ciddiye almak”, gülmenin, estetiğin belli başlı kollarından biri olduğunu bilmekten geçer. İnsanın sanatsal üretiminin önemli bir parçasıdır mizah. Gülme zaman zaman bir silaha dönüşür; Türkiye Türkolojisi, bu “silah”ın değişik ve değişen, kendini sürekli yenileyen mekanizmalarını çözüp anlamlandırmak zorunluluğunu hissetmelidir.

Kaynaklar

- AND, M. (1983), *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Ankara, Turhan Kitapevi.
- APAYDIN, M. (2007) “Tanzimat’tan Sonra Mizah ve Hiciv, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.3, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.323-338.
- BAHTİN.M. (2005) *Rabelais ve Dünyası*, Çev. Çiçek Öztekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BAŞGÖZ, İ. (1999) *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul, Pan Yayıncılık.
- BORATAV, P. Naili (1996), *Nasreddin Hoca*, Ankara, Edebiyatçılar Derneği Yayınları.
- İPEKTEN, H. (2004), *Nef’i Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, A. (1972), *Nef’i Divanı’ndan Seçmeler*, İstanbul, MEB Yayınları.
- KOESTLER, A. (1997) *Mizah Yaratma Eylemi*, Çev. Sevinç-Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul. İris Yayınları.
- KORTANTAMER, T. (2007), *Temmuzda Kar Satmak*, Ankara, Phoenix.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1941), *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- LEVEND, A. Sırrı (1977), “Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi”, *TDAY Belleten*, S. 319. s.37-45.
- LEVEND, A. Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi-1*, Ankara, TTK Basımevi.
- MORREAL, J. (1997), *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer). İstanbul, İris Yayınları.
- ÖZCAN, Ömer (2002), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*, İstanbul. İnkılâp Kitabevi.
- ÖZÜNLÜ, Ü. (1999), *Gülmecenin Dilleri*, Ankara, Doruk Yayınları.
- TÜRKMEN, F. (1999) *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, İzmir. Akademi Kitapevi.
- USTA, Ç. (2009), *Mizah Dilinin Gizemi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, D. (1999) *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara, Akçağ Yayınları